ڕاگەردان و ڕێگەکانی ژەهر دوو کتێب و یەک ئەزموون … ئاراس وەهاب

ڕاگەردان و ڕێگەکانی ژەهر دوو کتێبی تری (کاروان عومەر کاکەسوور)ن، کە ئەمساڵ (ناوەندی غەزەلنووس) چاپی کردوون. یەکەمیان لە کۆمەڵێک تێکستی چیرۆک و شیعر پێک هاتووە، بەڵام تێکستێکی شانۆییش لە خۆی دەگرێت. وەک زۆربەی بەرهەمەکانی پێشووی لەمەیەشیاندا چەند گوتەیەکی وەک دەستپێک داناوە، کە زیاتر سیمای چیرۆکی کورتیان هەیە. بۆ نموونە نووسیویەتی: (من خاوەنی دوو کۆیلەم، یەکێکیان ناوی (چاکە) و ئەوەی دیکەیان ناوی (خراپە)یە. باوەڕ دەکەم ئێستا بزانیت ئەوە منم ئەوان هەڵدەسووڕێنم، نەوەک بە پێچەوانەوە. ئەگەرچی نەتەوە یەکگرتووەکان لە ساڵی (1949)وە یاسای قەدەغەکردنی کۆیلایەتیی دەر کردووە، بەڵام گوێ بەو یاسایە نادەم و کۆیلەکانم ئازاد ناکەم).

چیرۆکەکان هەندێکیان زۆر کورتن وەک (کۆترباز)، (شەقلیپەقلییەکان) و (چوار گریمان دابنێ)، بەڵام هەیشیانە زۆر دریژە، ئەگەر نەڵێم ڕۆمانە وەک (چیرۆکی کوڕەکەچەڵ نا، هیی کوڕەقژدرێژ) و (گۆشتی خاو).
پێشەکییەکی درێژیشی بۆ کتێبەکە نووسیوە. پێشەکییەکە لانی کەم جووتێ ئەرک لە ئەستۆ دەگرێت، یەکەم، ئەرکی بایۆگرافی. واتە نووسەر چۆن ئاشنایەتیی لەگەڵ خوێندنەوەدا پەیدا کردووە، چ کتێبێک کاری کردووەتە سەری، دەوروبەرەکەی چ ڕۆڵێکیان لە پێگەیاندنیدا هەبووە، کەی دەستی داوەتە نووسین و شتی تری لەم بابەتە، بەڵام لە شێوەی یاداشتدا نووسیویەتی و هەوڵی داوە گێڕانەوەکە چێژ ببەخشێت. هەروەها هێنانەوەی نموونەی ئەو شیعرە سادانەی لە گەڕەک و قوتابخانەدا هەڵیبەستوون. ئەو نوکتانەیش، کە لەسەر خەڵکی گەڕەک و هاوڕێکانیدا دروستی کردوون. زۆربەیان کۆمیدین و تەعبیرن لە هەستی هەرزەکارێک لە ئاستی دەوروبەریدا. ئەرکی دووەمی پێشەکییەکە پێشاندانی دیدگەی نووسەرە بۆ چەمکە ئەدەبییەکان. شێوە و ناوەڕۆک، تەکنیک و شێوازەکانی گێڕانەوە لەم ڕووەوە قسەیان لێوە کراوە. هەروەها باسکردنی ئەو کتێبانەی لەو سەردەمەدا خوێندوونیەتیەوە و کاریگەریان لەو دیدگەیەی کردووە. لەو پێشەکییەدا جیاوازیی نێوان سلێمانی و هەولێر لە ڕووی سۆسیۆلۆجییەوە پێشان دراوە.

خوێندنەوەیەکی گرنگە بۆ تێگەیشتن لەو دوو شارە، بۆیە مەبەستمە لەسەری بوەستم.

لە شوێنێکدا دەنووسێت: (دوور لە خواستی خۆم لە هەولێر لە دایک بووم، بەڵام بە ویستی خۆم چوومە سلێمانی، بۆیە هەردووکیان ڕابوردووی منن و شانازییان پێوە ناکەم، بگرە دەمەوێت مێتافیزیکییانە تێکیان بشکێنم)، بەڵام لەگەڵ ئەوەیشدا زۆر زوو جیاوازیی نێوان ئەو دوو شارەی هەست پێ کردووە: (خەڵکی سلێمانی پێت دەڵێن: مەیەرە شارەکەم، لە ماڵەکەماندا چی دەکەیت، بیکە، لە کاتێکدا هەولێرییەکان پێت دەڵێن: لە ماڵەکەم نزیک مەبەرەوە، بەڵام شارەکە بۆ خۆت!). دەگاتە ئەوەی بنووسێت: (هەموو ئەوانەی دەچنە هەولێر، خێرا ئەوەیان بۆ دەردەکەوێت، کە لەو شارەدا نەک نامۆ نین، بەڵکوو دەکرێت خۆیان ببنە خاوەنی، بەڵام لەوێدا شتێک نابینن، ئەویش ئەوەیە، کە ئەمە نیشانەی کرانەوە نییە، بەڵکوو بەپێچەوانەوە نیشانەی داخراوییە. هەر تاک و گرووپێکی دەرەوە دەتوانێت ببێتە بەڕێوەبەری ئەو شارە، بێ ئەوەی نەک هەر ڕووبەڕووی ناڕەزایی ببێتەوە، بەڵکوو وایش هەست بکات چاکەی گەورەی لەگەڵدا کردوون، بە چاوپۆشین لەوەی چۆنی بەڕێوە دەبات. هەر ئەمەیشە وا دەکات لەو شارەدا ناڕەزایی نەبێت، یان کەم بێت، بەتایبەتی لە دوای ڕاپەڕینەوە، وردتر لەو کاتەوە کەسە یاخییەکانی ئەو شارە ڕاونران و دەربەدەر کران. دەی، با ئەو تاک و گرووپانە لە ماڵەکەی نزیک ببنەوە، بزانن بە هەمان شێوە بێدەنگ دەبێت!). لەم ڕووەوە کۆمەڵێک نهێنیی لەم شارانەدا دۆزیوەتەوە، کە ئەنجام هەردووکیان بە داخراو دەزانێت.

نموونەی شاری کراوە لای (کاکەسوور) بەرلینە. (ئێمە دەتوانین بڵێین بەرلین شارێکی کراوەیە و لەسەر ئاستی جیهانیشدا وا ناسراوە. بۆیە دەتوانین ئەوە بۆ بەرلین بڵێین، چونکە بە ئاشکرا لە پشت ئەو کرانەوەیەیدا هۆشیارییەکی گەورە دەبینین. لە بەرلیندا هەر بۆچوون و هەڵسوکەوتێک دەتوانێت ئازاد بێت، بەڵام ئایا لە هەولێردا وایە؟ ئەگەر بەرهەمی کرانەوەییی بەرلین بە ڕوونی هەست پێ دەکەین، ئەدی کوا بەرهەمی کرانەوەییی هەولێر؟). کەواتە نە سلێمانی شارێکی کراوەیە و نە هەولێریش، مادام بەرهەمی کرانەوەیان نییە. دەنووسێت: (هەولێرییەکان ئەوەی بیری لێ ناکەنەوە، دەرەوەی سنووری ماڵیانە، بەڵام ماڵی سلێمانی بەو ئەندازەیە داخراو نییە. لە بەرانبەردا ئەمەیش نیشانەی کرانەوەیی نییە، چونکە ئەوان پێچەوانەی بەرلینییەکان شارەکەیان تەواو داخستووە، لە کاتێکدا

ئەوەی شار دادەمەزرێنێت و گەشەی پێ دەدات، ئەوانەن لە دەرەوە ڕووی تێ دەکەن). تا دەگاتە ئەوەی بڵێت: (بەم شێوەیە هەولێری پاسەوانی ماڵەکەیەتی، نەبادا یەکێ لێی نزیک ببێتەوە و سلێمانییەی توند شارەکەی لە باوەش گرتووە، نەوەکا بێگانەیەک بەری بکەوێت و گەڕانی بەسەردا بهێنێت، چونکە ترسی گەورەی لەوەیە، بگرە دەرەوە بە ئەو فەیبیایە. دەتوانم بڵێم (شار) ماڵی سلێمانییە و (ماڵ) شاری هەولێرییە.

لە هەردووکیاندا داخرانی کوشندە هەن، بەڵام بە دوو شێوازی جیاواز، کە ئەمە لای بەشێکی زۆری نووسەرانیشدا ڕەنگی داوەتەوە. سلێمانییە هەندەی بە شارەکەیدا هەڵدەڵێت، هەندە بە لای باسی ماڵەکەیدا ناچێت، لە کاتێکدا هەولێری وەک چۆن هەر ناوی شارەکەی ناهێنێت، هەوڵی گەورەیش دەدات بۆی بکرێت قسە لە بارەی ماڵەکەیەوە نەکات). ئەگەر هەولێری بوونەوەرێکی سادەیە و کەم جووڵاوە، ئەوە سلێمانەیی زیاتر لەناو وەهمدا بزوواوە: (هەولێری زۆر کەم جووڵاوە و هەستی بە شار هەر نەکردووە، لە کاتێکدا نەشیویستووە هیچ لە بارەی ماڵەکەیەوە بڵێت، بگرە وەک گوترا هەمیشە هەوڵی داوە بیشارێتەوە. بە مانایەکی دیکە هەندە پێویستی بەوە نەبووە چیرۆکیان بۆ هەڵببەستێت، بۆیە بوونەوەرێکی کاڵ و سادەیە و بە شێوە سروشتییەکەی خۆی ماوەتەوە، بەڵام سلێمانییە گیرۆدەی دەستی ئەو وەهمانەیە، کە بەردەوام لە ڕێگەی هەڵبەستنی چیرۆکەوە کەڵەکەی کردوون. هەولێری منداڵەکە، هێشتا نە زمانی گرتووە و نە پێ، بەڵام سلێمانییە تەمەنی پێنج شەش ساڵانە و چووەتە دەرێ. ئەوەی بیستوویەتی، تەنیا چیرۆکە). ئەو دوو شارە چۆن دەتوانن دۆخی ئێستای خۆیان تێ بپەڕێنن؟ دەکرێت وەڵامەکەیمان هەر لەوێدا دەست بکەوێت: (لە سلێمانیدا کاتێ گۆڕانکاری دەست پێ دەکات، کە ئەوان شارەکە وەک ماڵیان دەخەنە سەر پشت و ئەو چیرۆکانەی بیستوویانن، وەک چیرۆک گوێ لێ دەگرن. بە مانایەکی دیکە بە ماڵ بگێڕێنەوە، بەڵام لە هەولێردا ئەو گۆڕانکارییە تەنیا بەوە دێتە دی، کە دەرگە و پەنجەرەی تەکمە و ئەستووری ماڵیان بشکێنن و بەنە دەرەوە). بەشێکی زۆری پێشەکییەکە بۆ ناسینەوەی خەسڵەتە سۆسیۆلۆجییەکانی ئەم دوو شارە تەرخان کراوە، بۆیە بە پێویستم زانی ئەو چەند پەرەگرافەی لێ وەربگرم.

تێکستی شانۆییەکە (کراسی ئاهەنگەکان) لە شێوەی میلۆدرامادایە، بەڵام میلۆدرامایەکی جیاواز. کوڕێکی گەنج مێژووی ژیانی تێکشکاوی خۆی بۆ کراسێک دەگێڕێتەوە، کە دە ساڵ لەمەوبەر لە پیاوێکی

دەوڵەمەندی دزیوە، بە مەرجێ کراسەکە تەعبیر لە ژنێک دەکات و بە دەنگێکی ژنانەیش دەدوێت. ئێتمۆسفێرێکی ئیکزۆتیکییانەی هەیە. لە ڕێگەی دایەلۆگی نێوان کوڕێک و کراسەکەیەوە تیشک دەخرێتە سەر ئەو گۆڕانکارییانەی بەسەر بواری ئابووری، کۆمەڵایەتی، کەلتووری و سایکۆلۆجیی ئەو کۆمەڵگەیەدا هاتوون. هەڵگیرسانی شۆڕش و تێکشکانی، پەرتەوازەبوونی شۆڕشگێڕان و دەربەدەربوونی دانیشتووان بە هەمان شێوە ئاماژەیان پێ دراوە، کە جارێک وەک تراژیدیا و جارێک وەک کۆمیدیا خۆیان دەنوێنن.

ئەگەرچی شیعرەکان هەمان هێزی چیرۆکەکانیان نییە، کە (کاکەسوور) بەردەوام گوتوویەتی زوو وازی لە نووسینی شیعر هێناوە و خۆی بۆ ئەدەبی گێڕانەوە تەرخان کردووە، بەڵام کاتێ ئەوە لە بەرچاو دەگرین هەستێکی ترمان لە بەرانبەریاندا دەبێت. لە هەندێکیاندا بە ڕوونی سیمای ئەدەبی گێڕانەوە دەبینین وەک لە (مەرگی هاوسەرم)، (یاری لەگەڵ زەمەندا)، (دوو خوشک)، (قوتابخانەی خۆشەویستی) و یەک دووانێکی تردا دیارە. زمانی شیعرەکان ڕوونە، بەڵام مەبەستی بووە مانای قووڵ بە دەستەوە بدەن وەک لە (خۆکوشتن)دا بەرچاومان دەکەوێت:

چووم چەکێ بکڕم،
لە ڕێگە تۆم ناسی.
چەکەکەم بۆ ئەوە بوو خۆمی پێ بکوژم.
ئەوەی لە مندا گۆڕی، دوو شت بوون:
ڕێگە و مانا،
بەڵام پلانەکە هەر وەک خۆیەتی.

بەشێکی زۆری بەرهەمەکانی (ڕاگەردان) هیی پێش ڕاپەڕینن، بەڵام پێیاندا چووەتەوە و دەستکاریی کردوون، بەتایبەتی چیرۆکە درێژەکان، بۆیە ناوی (ڕاگەردان)ی لێ ناون، کە بە مانای دانانی شتێکە لە شوێنی شتێکی ونبوو، یان شکاودا.
هەرچی کتێبی، یان ڕۆمانی (ڕێگەکانی ژەهر)ە لە هەشت بەش پێک دێت، کە هەر بەشەی چیرۆکێکی درێژە. خوێنەر دەتوانێت چیرۆکەکان هەم بە جیاواز و هەم لەگەڵ ئەوانی تردا بخوێنێتەوە. واتە هەر چیرۆکێک سەربەخۆیە، بەڵام پێوەندییشی بەوانەی ترەوە هەیە، بەتایبەتی بە چیرۆکی دوای خۆیەوە، کە ژەهر خاڵی هاوبەشی هەموویانە. لەوێشدا کۆمەڵێک گوتەی نووسیون و هەر هەموویان بە ژەهرەوە پێوەستن. ئەمە نموونەیەکیانە: (بۆ منداڵی وام دەزانی ڕۆژێک لە ڕۆژان بۆ ژەهر دەمرم. ئێستا گەورەم و پێکەنینم بۆ ئەقڵی ئەوسام دێت، نەک لە بەر

ئەوەی بۆ ژەهر نامرم، بەڵکوو لەبەر ئەوەی نەمدەزانی بۆ ژەهری ناوەوەی خۆم دەمرم).

چەمکی ژەهر لە (ڕێگەکانی ژەهر)دا تەنیا لایەنی کیماویی نییە، کە بەشێکی زۆری کارەکتەرەکان پێی مردوون، بەڵکوو لایەنێکی گرنگتری هەیە، کە ئۆنتۆلۆجییە. واتە ژەهر دەبێتە پرسیاری فەلسەفی و دەچێتە ناو سیستەمی بیرکردنەوەوە. هەر کارەکتەرێک پرسیاری جیاوازی لەبارەی ژەهرەوە هەیە، کە ئەمە لە بیرکردنەوە و هەڵسوکەوتیدا ڕەنگ دەداتەوە. ژەهر دەشێ مانای پەیوەندیی تاک بەوی تر بێت، دەشێ تەنیایی و گۆشەگیرییش بێت، ڕەنگە لە شێوەی غوربەتدا دەربکەوێت و لەوانەیە وەک چەپاندن (کبت) خۆی پێشان بدات. دووریش نییە ببێتە سێکسوالێتی. بەگشتی ژەهر لە هەموو شوێنێکدا هەیە، کە مرۆڤی لێیە، بەڵام هێندەی لە ناوەوەیە، لە دەرەوە نییە. لەبەر ئەوەیشە لە زماندا ڕەنگ دەداتەوە. سەیر نییە ئەگەر هەموو کارەکتەرەکان کێشەی گەورەیان لەگەڵ زماندا هەبێت. ئاسان نییە تەعبیر لەو ژەهرەی ناوەوەیان بکەن، بۆیە بەدوای ڕێگەی تری گەیاندندا دەگەڕێن. یەکێ لەو مەسەلانەی لەم ڕۆمانەدا وروژێنراوە، بەریەککەوتنی کەلتووری کوردی و کەلتووری ئەوروپاییە، کە شوێن لە چوار چیرۆکدا کوردستانە و هەندێجار بەغدایشی تێ دەکەوێت، بەڵام لە چوار چیرۆکەکەی تردا ئەوروپایە، کە ئەمە مانا و ئاماژەی ژەهر قووڵتر دەکاتەوە. بەشێکی کارەکتەرەکان لە ئەوروپا زمان لە دەست دەدەن، بۆیە بە مەبەستی تەعبیرکردن پەنا بۆ ڕێگەی تر دەبەن وەک لە بەشی سێیەمدا دەیبینین، کە ناونیشانی (کۆیلەی پیتەکان)ی هەیە.

ئەزموونی (کاکەسوور) ئەزموونێکی تایبەتە لە بواری نووسیندا، بۆیە بەرهەمەکانی چەند لە ڕووی فۆرم و ناوەرۆکەوە لە یەکتر جیاواز بن، دواجار هەموویان سەر بە یەک ئەزموونن. زۆر نین ئەو نووسەرانەی دەبنە خاوەنی ئەزموونی خۆیان. دەتوانین چەند خاڵێک دەستنیشان بکەین، کە وایان کردووە ئەزموونی (کاکەسوور) جیاواز و تایبەت بێت، یەکێکیان زمانە. بیستوپێنج ساڵە (کاکەسوور) دەناسم، کە لە یەکێ لە کەمپەکانی دانمارکدا یەکمان گرت و کتێب و خوێندنەوە و نووسین لە یەکتری نزیک کردینەوە. شتێک زۆر لەنێوانماندا بووبێتە جێگەی گفتوگۆ، زمان بووە. زمان لای (کاکەسوور) تەنیا ڕێنووس، خاڵبەندی، وشەسازی و ڕستەسازی نییە، کە یەکێکە لەو نووسەرە دەگمەنانەی کورد ئەوانە بە دروستی بە کار دەهێنن، بەڵکوو لەوەیش زیاترە. واتە پرسیاری (زمان چییە) لە سەرەتاوە جێگەی بایەخی ئەو نووسەرە بووە. لە گفتوگۆکانیدا بەردەوام جەختی لەسەر گرنگیی ئەو

پرسیارە کردووەتەوە.و سەرجەم لینگویستیکی کردووەتە بواری لێکۆڵینەوە، نەوەک تەنیا بەشێکی دیاریکراوی زمان. بۆ نموونە لەو گفتوگۆیەدا، کە لەگەڵ ئەم و (بەختیار عەلی) لەژێر ناونیشانی (زمانی ڕۆژانە و زمانی نووسین لە ڕۆمان)دا کراوە، بە ڕوونی تێگەیشتنی جیاوازی ئەم لەو بوارەدا هەست پێ دەکەین.